

FIGYELŐ

Az Allgemeine Literatur Zeitung és a magyar jakobinus mozgalom. Kutatásunk még keveset foglalkozott a 18. századi hazai politikai és kulturális események külföldi sajtóvisszhangjával. Pedig e korszak szakemberei számára nem ismeretlen, hogy — különösen németországi — hírlapok és folyóiratok gyakran foglalkoztak Magyarországgal. Ez a hazánk iránti érdeklődés különösen a század utolsó évtizedeiben élénkült meg. Okai között bizonyára első helyen szerepelhetett az a Herder munkássága nyomán kibontakozó érdeklődés, amely a szlávokon kívül a többi kelet-európai kis népre is kiterjedt. A német irodalmi és tudományos folyóiratok rendszeresen közöltek recenziókat a magyarországi kiadású tudományos művekről — a nyelvi okok miatt természetesen főként azokról, amelyek németül, esetleg latinul íródtak. De a nyolevanes — kilencvenes években kibontakozó politikai események is felkeltették a német sajtó figyelmét: a jozefinista reformok éppenúgy, mint a nemesi mozgalmak, majd a magyar jakobinusok törekvései és szervezkedése. E németországi magyar vonatkozású publikációk mögött sokszor találkoztunk hazai informátorokkal, tudósítókkal, akik szükségét érezték annak, hogy a hazai törekvésekről, fejleményekről — a Habsburg-birodalmon kívüli publikációs eszközökkel élve — tájékoztassák a szélesebb európai közvéleményt. Ezért jelenhetett meg például Schlözer híres folyóirataiban, a *Briefwechseln*ben és a *Staatsanzeigen*ben oly sok magyarországi közlemény, hiszen Schlözer egykori magyar tanítványai közül sokan továbbra is kapcsolatban maradtak vele.

Hazai kutatásunk e meglevő fogyatékoságán enyhített Karl-Heinz Jügeltnek, a rostoki Egyetemi Könyvtár igazgatójának, a korszak német — magyar kapcsolatainak kutatójának újabb értékes kutatási eredménye. Már néhány évvel ezelőtt közzétette azoknak a munkáknak recenzióit feltáró publikációját, amelyek magyar vonatkozásúak voltak, és az *Allgemeine Literatur Zeitung* 1785 — 1803 közötti évfolyamaiban jelentek meg.¹ Újabbban pedig kiemelte e recenziók közül azokat, amelyek a magyar jakobinus mozgalom későbbi vezetőinek és tagjainak 1791 — 1792-ben kiadott munkáiról íródtak a híres jénai újságban, és közölte teljes szövegüket.²

Ezek sorában a lapnak Martinovics Ignác híres *Oratio ad proceres et nobiles regni Hungariae* c. névtelenül megjelent művéről, Hajnóczy három jogtörténeti munkájáról, valamint Abaffy Ferenc szintén névtelenül közölt rópiratáról megjelent kritikáit ismerhetjük meg. E jénai visszhang ismerete annál is fontosabb, hiszen — miként a szerző kiemelte — pl. Martinovics művének az udvar részéről megindított üldözése röviddel e recenzió megjelenése után vette kezdetét. (A recenzensek között egyébként többször Johann Christian

¹ JÜGELT, Karl-Heinz: *Die Recensionen der ungarischen und Ungarn betreffenden Schriften in der „Allgemeinen Literatur-Zeitung“*. (1785 — 1803). Rostock, 1976. (Diss.)

² Uő.: *Die ungarische Jakobinerbewegung in der „Allgemeinen Literatur-Zeitung“*. = *Wissenschaftliche Zeitschrift der Wilhelm-Pieck-Universität Rostock*. 26. Jg. 1977. 307 — 315.

von Engel szerepelt.) De természetesen tartalmilag is megérdemli kutatásunk figyelmét e fontos recenzió-gyűjtemény.

Tanulmánya második felében a szerző arról tájékoztat, hogy az *Intelligenzblatt*ban a századfordulón milyen hangon emlékeztek a magyar jakobinus mozgalom mártírára vált vagy fogságot szenvedő íróira. E közlemények is azt bizonyítják, hogy a lap a magyarországi fejleményeket ekkor is nagy figyelemmel kísérte.

KÓKAY GYÖRGY

A Toll (1929 – 1938) repertórium. A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetei alapvető jelentőségű repertóriumainak immár kilencedik köteteként látott napvilágot Lakatos Éva szerkesztésében *A Toll repertórium*a, úttörő munkájával hozzásegítve a folyóirat megismeréséhez, tanulmányozásához.

Az I. világháború előtti jelentéktelen előzmények után 1929. április 14-től 1938. november 28-ig 35 és 58 oldal között váltokozó terjedelemben jelent meg az ellenzéki polgári folyóiratok között feltűnően hosszú életű orgánium. Felelős szerkesztője és kiadója a méltatlanul feledett Kaczér Vilmos volt. Fénykorát a lap 1929–1930-ban élte, akkor hetente adták ki, az ötödik számtól Zsolt Béla főszerkesztésében. 1930 decemberében a cenzúra engedély nélküli politizálás miatt betiltotta utcai árusítását, a főszerkesztő is levetette nevét a címlapról. Ez után a folyóirat előbb kéthetente, havonta, majd még ritkábban és egyre csökkenő terjedelemben jelent meg. Állandó munkatársai nagyrészt a kor legjelentősebb fiatal radikális polgári írói és esztétái voltak. Közülük is kiemelkedik Zsolt Béla, Hevesi András és Márai Sándor, akiknek mindmáig feltáratlan publicisztikája *A Toll* legpregnansabb megnyilvánulásai közé tartozik. E húszas években induló írók első-sorban regényeikben alkottak jelentőset, nagyobb figyelmet érdemelnének azonban irodalomtörténetünkben Zsolt rendkívül radikális, bátor publicisztikája, Hevesi csillogó logikájú, megtéveszthetetlen racionalitású esszéi és Márai elegáns, hajlékony, kimérten pontos írásai is. A „második reformkor” nagy nemzedékéből gyakran — s legtöbbször álnéven — írt a lapba Ignotus és Hatvany Lajos is. *A Toll* tág spektrumát bizonyítják a munkatársak közt olyan nevek, mint József Attila, Nagy Lajos és többek közt Illyés Gyula.

A folyóiratról az akadémiai kézikönyv ismertetésén kívül mindmáig egyéb publikáció nem jelent meg.

E füzet nagyságú, Berény Róbert rajzával díszített, színes borítójú folyóiratra első-sorban a sokoldalúság és a változatosság jellemző. Állandó rovatai közül figyelemreméltóak a bevezető, irodalmi, közéleti aktualitásokhoz kapcsolódó, vitázó, gyakran debatter modorú glossza, a politikai, társasági híreket elemző *Külföldi levelek*, a színház- és film-rovat és az egy-egy nagy vállalat, bank belső ügyeit tárgyaló, esetenként tendenciózus, reklám ízű *Közgazdasági Toll*. A folyóirat bár a közélet egyéb ágait is felölelte, elsősorban irodalmi jellegű volt. Népszerűségét is nagyrészt irodalmi ankétjainak köszönhette. A szenzációs Ady-revizió mellett jelentősek a Molnár Ferencről, Kiss Józsefről, Bródy Sándorról vagy az irodalmi kritika helyzetéről folytatott vitái is. Kritikai rovata leginkább polgári esztétákat foglalkoztatott, és tartalmában is meglehetősen egyoldalú volt; általában saját íróinak munkásságát kísérte figyelemmel, ezek méltatásakor azonban reális, megbízható. Elfogultságait inkább hiányai mutatják, így jelentőségénél sokkal kisebb terjedelemben foglalkozik a lap például az éppen ebben az időben meginduló és megerősödő népi irodalommal. Amennyire kiemelkedő *A Toll* az irodalmi és a közélettel foglalkozó esszéiben, határozott irodalompolitikai megnyilvánulásaiban, annyira gyenge szépirodalmi részében. S bár a lap József Attila, Fodor József, Somlyó Zoltán, Komlós Aladár,

Németh Andor prózáját is közli, mégis túlsúlyban a másodosztályú, társasági, csevegő, tárca-novellák és a folytatásos regények vannak.

A lap és repertóriumra több szempontból különleges figyelmet érdemel, egyrészt mivel a polgári, baloldali folyóiratok közül a leghosszabb életű volt, másrészt széles olvasótáborra, nagy közönségnek szánt, azt erőteljesen befolyásolni akaró hangvétele miatt is. Mert *A Toll* elsősorban bulvár hangvételével, hangsúlyozottan népszerűsége törekvő stílusával különbözött jobbra elvi, magasabb igényeket kielégítő lapársaitól. Úgy hisszük, hogy a lap legtöbbször közvetett, irodalmi vitákon, kritikákon és egyéb közéleti megnyilatkozásokon átszűrődő mentalitása, világnézeti attitűdje új szempontokat, megbízható és jellemző adatokat adhat közelmúltunk polgári baloldalának alaposabb megértéséhez, egy meglehetősen széles olvasói és társadalmi réteg gondolkodásmódjának alaposabb feltárásához.

„Az értékek revízióját és a fogalmak tisztázását *A Toll* főképp színvonalas, érdekes író-ankétjaival végezte el. Ezek közt az első a hírhedt Ady-revízió volt (1929-ben), amely országos feltűnést keltett” — írja a repertórium bevezetőjében Komlós Aladár. Magával az Ady-revízióval, s különösen Kosztolányi és József Attila cikkeivel irodalomtörténetírásunk sokat foglalkozott, megnyugtató értékelését elvégezte. Mindmáig nem történt meg azonban *A Toll* publikációjának egységes egészként való értelmezése. Holott, úgy tűnik az egész Ady-revízió belül e megnyilatkozások egy sajátos állásfoglalást, különvéleményt tükröznek, amelyek nemcsak *A Toll* megismeréséhez vihetnek közelebb, de az egész revízió megítélését is differenciáltabbá tehetik.

Elsősorban Illyés Gyula alapos elemzése alapján terjedt el az a nézet, hogy Kosztolán hírhedt pamfletjével, véleményével egyedül állt. „Ha Kosztolányi a katolikusok vagy a protestánsok, az istentagadók vagy a királypártiak állásáról kezd harcba, egy pártot tán kerít maga köré, bár ez nem bizonyos. Így olyan területre tévedve, ahol ő nem volt bennszülött — mindenkit nyakába zúdított párt-, kor- és felekezetre való tekintet nélkül.” Illyés a revíziós summázataként megállapítja: „A tisztázás — noha mindenki érzett tisztáznivalót — megható visszaemlékezésekre és rajongó áradozásokra volt újabb alkalom.”

Megítélésünk szerint ez alapjában véve helyes megállapítások finomításra szorulnak. Úgy véljük, *A Toll* hozzászólóinak nagy része nem állt ilyen élesen szembe Kosztolányival. Ez írások egységes értelmezése, közös vonásaik vizsgálata kimutathatja, egyrészt azt, hogy Kosztolányinak voltak társai: *A Toll* íróinak nagy része, de ezenkívül mások is osztoztak — ha kissé differenciáltabban is — állásfoglalásában. Másrészt *A Toll*-ban megjelent hozzászólások ilyen egységes szempontú elemzése — a repertórium segítségével is — rámutathat arra, hogy azok a hatások és körülmények, melyek Kosztolányi pamfletjét és markáns esztétikáját kiváltották, a kor más polgári íróira is hatottak, voltak közöttük olyanok is, akik Kosztolányihoz hasonló módon reagáltak ezekre.

Elgondolkodtató, hogy *A Toll* szinte minden hozzászólója elítéli, illetve háttérbe szorítja Ady politikai költészetét. Verseit gondolatilag tisztázatlannak, többértelműnek ítélik. Egyformán szembefordulnak Ady retorikájával, gyakran gátlástalan szenvedélyeivel. Legfeltűnőbb azonossága e cikkeknél az Ady költészetében, főleg azonban az őt körülvevő mítoszban meglevő irracionális elutasítása. Váteszi lobogásával szinte minden írás szembehelyezkedik, idegenkednek fedezetlennek vélt messianizmusától is. Honnan ez az optikai csalódás? Ady költészetének ilyen, talán nem alaptalan, de mindenképpen egyoldalú értelmezése ez az eltorzult ízlés?

Úgy véljük, *A Toll* Ady-revíziójának jelentőségét csak akkor láthatjuk világosan, ha a kor frazeológiájával szembesítjük. Az ellenforradalmi Magyarország deklaratív, mindenféle lelkesedést és alantas ösztönöket felszító és ehhez Ady költészetét is felhasználó stílusával fordultak szembe e revízió ürügyén *A Toll* írói. Szembefordultak egy Ady-kép-

pel, mert ízlésbe szorított világnézetük tagadta saját koruk politikáját és elvetélt forradalmait. Támadták Ady politikai költészetét, mert csalódtak általában a politikában. Verseit gondolatilag tisztázatlannak, többértelműnek ítélték, mert undorodtak e revíziós magyar blaszfémia ködös frázisaitól, mert undorukban csak tiszta, fénylő logikájú, egyértelmű gondolatokat tudtak elviselni, ez lévén egyetlen fegyverük. S mert megvetették a retorikát és szenvedélyt, felnagyították ezt Adyban, hogy róla beszélve támadhassák. E polgári írók joggal pesszimisták voltak, idegen volt hát nekik Ady hite, tüze. Ízlésük tiltakozott Ady aktualizált kultusza ellen. Ady értékelése ürügyén *A Toll* írói és baloldali szövetségeik a ráció, a józan értelem mellett tettek hitet. Ízlésükkel általában is nem csak Ady költészetét támadták hát, hanem koruk stílusát, légkörét. Tragikus helyzetüket bizonyítja, hogy képtelenek voltak beleélni magukat Ady és a második reformkor hitébe, hogy nem vették észre tanításainak aktualitását. Egyetlen hozzászóló sem látja meg például Ady antifeudalizmusát. Reménytelen körülményeik szorításában elfelejtik késői nagy gondolati verseit és verseinél pedig sokkal egyértelműbb publicisztikáját is. A hivatalos irodalom meghamisította Adyt, ők — ha ellenkező előjellel is — de tovább torzították.

A Toll az *Előőrson* és az *Új Nemzedéken* kívül legtöbb támadását a *Nyugat* ellen vívta. Míg azonban az előbbi lapok esetében ekkor egyértelműen a jobboldaltól, primitívségtől határolta el magát, s így védekező reflexiói közben programját, szembenállását fogalmazta meg, addig a *Nyugathoz* való viszonya már sokkal bonyolultabb. Köztudomású, hogy a *Nyugat* koncepciója 1919 után megváltozott, s ha örököse maradt is hagyományainak, egy l'art pour l'art esztétika jegyében, különösen Babits szerkesztése idején — elfordulása korától korábbi baloldaliságának elhalványulását is jelentette. Ezért a *Nyugathoz* való viszony a polgári baloldal keretein belül meghatározó volt. Míg *A Toll* jobboldali lapokkal való konfrontációja pusztán alapvető attitűdjét, baloldaliságának tényét tükrözte, addig a *Nyugattal* való szembenállásának mértéke e baloldaliság pontosabb körvonalait is kirajzolta.

E politikai, irodalompolitikai okokon kívül azonban *A Toll* viszonyát a *Nyugathoz*, de különösen Babitshez meghatározották személyes tényezők is. Komlós a Babits—Ignotus ellentétre utal, szívesen olvastunk volna előszavában Hatvany szerepéről is, hiszen Hatvany Lajos álnéven sokat írt a lapba, befolyásolta szerkesztését, és valószínűleg közvetve anyagilag is támogatta. Erre utalnak nemcsak az *Új Nemzedék* támadásai, de a lapban megjelenő hirdetések és a tendenciózus, reklámfűző gazdasági hírek publikálása is. Mindezen objektív irodalompolitikai és részben szubjektív személyi okok következtében *A Toll* eleve és mindvégig szembenállt a *Nyugattal* és új szerkesztőjével, Babitscsal. Jól bizonyítja azonban e szembenállás ideológiai hátterét és Babits magatartásában is rejlő okait, hogy a másik szerkesztővel, Mórciz Zsigmonddal szemben ilyen merev támadó magatartást a lapban nem tapasztalhatunk.

A Babitscsal való szembefordulás első megnyilvánulása egy glossza, már az 5. számban, amely bejelenti Babits — később visszavont — szándékát, hogy kiválik a *Nyugat* szerkesztéséből, közli, hogy felolvasást tart az Akadémián, s most Vargha Gyula halála után alighanem bekerül végre a Kisfaludy Társaságba is. Mindehhez a lap rendkívül éles hangon hozzáfűzi, hogy csodálkozásra semmi ok, Babitsot eddig is csak tévesen hihették destruktívnak, eddig sem volt baloldali: „Egy kínos félreértéssel kevesebb, egy eltévedt költő hosszas kerülők után végre hazaérkezett.”

Lényegében ugyanezt az álláspontot tartalmazza Zsolt Béla: *Csendes válasz Babits Mihálynak* (1929/21) című cikke és glosszája is, melyekben Babitsnak az Ady-revízióra reflektáló *Személyes ügy?* című írására válaszol. Cikkében társai elárulásával vádolja Babitsot, glosszájában pedig épp a *Nyugat* megalkuvó magatartásával szemben határolja el lapját.

A következő megnyilatkozás már differenciáltabb, a 23. számban Németh Andor: *Így írnak ök* címmel Szabó Dezső: *Filozopter az irodalomban* című pamfletjére utalva szól Babits új regényéről, a *Halál fiairól*. Megvédi Szabó Dezső otromba támadásaitól, ugyanakkor azonban megállapítja, hogy a regény végén kisiklik, világnézetileg megbicsaklik. Imrus a tanári állás elfogadásával — éppúgy, mint Babits — a fennálló rendet szolgálja, s így jobboldali áruló lesz. Ezt a megalkuvást, egyetértve Szabó Dezsővel, jellegzetesen filozopter megatartásnak ítéli. Ezt követi Hevesi András *A filozopter védelme* című írása, melyben szellemesen ironikus, arisztokratikus fölényvel megvédi Babitsot. Úgy véli, Babits fiatalságának idején a sokféle klikk és hatalmi tényező közül elvont személytelenségével legkevésbé még éppen az állam nyomorította meg a filozoptert. Ezt a viszonylagos függetlenséget — csak egy személytelen hatalomtól való függést — próbálta ki Imrus — és Babits —, így tehát akkor még nem volt áruló. Napjainkban már az Állam nagyon is személyes arculatot nyert, ezért:

„Az Állam nem bizonyult Babits Mihály pályafutásában eléggé engedékeny és szemleges Maecenasnak. A költő már több mint tíz éve a maga útján jár és közszereplése azóta abban merül ki, hogy felváltva elfogadja és elutasítja a különböző oldalakról kínálgató szövetségeket, ami az igazi írástudó jogos és megengedett taktikázása, hogy megőrizze magányát.”

Ilyen előzmények után úgy hisszük, új, erősebb megvilágításba kerülhet József Attila hírhedt Babits-ellenes pamfletje is (*Az Istenek halnak, az ember él.* 1930. jan. 10.). Tisztán láthatjuk, hogy nem pusztán meggondolatlan, kihívó, vagabund megnyilatkozásról van szó. Ez az oly tragikus következményeket kiváltó cikk nem csupán egyéni sérelmeket torolt meg. Éles, arrogáns hangjával és tartalmával is nagyon jól beleilleszkedett *A Toll* lényegében világnézeti háttérű támadásai sorába.

A repertórium legnagyobb érdeme, hogy segítségével legendákat oszlatathatunk; *A Toll* tanulmányozása túlnőhet a lap jelentőségén, és többek között Kosztolányi vagy József Attila pályájának egyes mozzanatait is gazdagabb, differenciáltabb fényvel világíthatja meg.

Fentiekkel érzékeltetni igyekeztük: a repertóriumot alapvető fontosságúnak tartjuk, hiszen, mint Komlós Aladár írja: „a 20-as 30-as évek magyar irodalomtörténetét bajos megírni *A Toll* figyelembevétele nélkül.” Ha végül negatívumairól is szólunk, ezzel nem értékeit akarjuk csökkenteni, pusztán a repertórium belső, másodlagos jelentőségű koncepciózavaraira szeretnénk utalni.

A repertórium tematikus csoportosítása kiváló, nagymértékben elősegíti a lap reális megismerését, profiljának felrajzolását. Az *Ideológiák* fejezetén belül azonban talán a polgári liberalizmus és radikalizmus mellett érdemes lett volna a baloldaliságnak épp e lapban oly sokat vitatott fogalmát tárgyaló publikációkat is kigyűjteni.

Több problémát érzünk az annotációknál: egyrészt nem látjuk világosan, hogy a repertórium miért és mely címszavakat annotál; úgy tűnik, azokat, ahol a cím maga keveset mond, vagy ahol a tartalomra külön is fel akarja hívni a figyelmet. E logikus meggondolás azonban többször hiányzik, a sok példa közül csak kettőre utalunk: a 225. és 226. címlírás címe megegyezik (Babits), egyik után találunk annotációt, másiknál nem. A 231. címlírás Bálint György alapvető tanulmányát, *Az izmusok születése és halálát* írja le; már csak az e lapban oly ritka marxista szemlélete miatt is megérdemelte volna az annotációt. Másrészt az annotációk néha nem pontosan fedik a cikk tartalmát, világosan látszik ez a Babitsról szóló publikációknál, vagy Illyés máig érvényes tanulmányánál (606. *Szocializmus szocialisták nélkül*).

NAGY SZ. PÉTER

Tíz évszázad cseh könyvművészete. A prágai Irodalmi és Könyvmúzeum (Památník Národního Pisemnictví) és a Petőfi Irodalmi Múzeum közös budapesti kiállítása a cseh könyvkultúra tíz évszázadának legszebb „műalkotásait” mutatta be az érdeklődő magyar közönségnek. Századonként és korstílusonként sorakoztatta fel a könyvtörténet reprezentáns darabjait: a kéziratok, az ősnymotatványok, a XVI. századbéli kiadványok, a román kor, a gótika, a barokk, a rokokó és a klasszicista stílus, valamint a XIX. és XX. század legjelesebb emlékeit.

A legrégebbi kéziratok egyike, az 1085-ből származó és gazdagon illuminált evangeliárium, a *Visehradi Kódex*, amely valószínűleg az első cseh király, Vratislav megkoronázása alkalmából készült. A XIII. század első feléből származik a *Mater verborum* középkori szótár és az *Ostrovi Kódex*nek nevezett szoltároskönyv. Ezek és a többi középkori kiadványok is — igényes kötésük által — korabeli mestereik magas színvonalú művészi munkáját dicsérik. A cseh gótika néhány száz kódexe közül a legszebb kézirat *Kunhuta apátnő Passionáléja*, amely 1314—1321 között készült II. Přemysl Ottokár leánya számára. A bibliák (például a *Velislav Biblia*, 1340) és a vallási traktátusok cseh gyűjteménye (*Krumlov-i Almanach*, 1420?) mellett a XIV. században számos természettudományos mű is készül: *Lev nagymester Breviáriuma*, *Asztronómiai kalendárium* stb. A könyvnyomtatás feltehetően 1468-ban jutott el a cseh területre. Az első cseh nyomtatvány, a *Trója Krónika*, melynek nyomdásza ismeretlen, csupán annyit tudni róla, hogy Plzeňben dolgozott. A XVI. században a könyvnyomtatás szabadművészetnek számított, és csúcspontját Melantrich és Veleslavin műveiben és a Csehtestvérek Egyesületének nyomdáiban folytatott munkákkal érte el (*Történelmi kalendárium*, *Cseh Biblia*, stb.). E század első évtizedeiből való a *Jénai Kódex* és a *Litoměřicei Énekeskönyv*. Vitatható viszont a kiállítás egyik rendezőjének, Pravoslav Kneidlnek a barokk korról való megállapítása, miszerint ez a korszak hanyatlást hozott a könyvművészetben. A barokk kor gazdag anyagának számos darabját neves és elsőrendű művészek készítették. Így például Dugdal és Dodsworth *Monasticon Anglicanuma* a kiváló emigráns cseh grafikus, Václav Hollar metszeteivel jelent meg Londonban 1655-ben, Bohuslav Balbin *Epítome Rerum Bohemicarum* című műve 1677-es prágai kiadásának címlapját Karel Štréka tervezte, kinek hasonlóan híres kortársa volt Václav Vavrinec Reiner és Michael Jindřich Rentez.

A XIX. századi nyomtatványok között megtalálhatjuk Homérosz *Iliásának* 1802-es kiadását, melynek címképét Jan Berka készítette; az 1845-ben megjelent *Cseh népdalgyűjteményt* és az 1878-ban kiadott *Rükopis Královédvorskýt* Josef Mánes fametszeteivel. A XX. századi és ezen belül az 1945 utáni cseh könyvművészetet szintén számos mű képviseli. Kiállításra került például Karel Hynek Mácha *Május* (1924) című verseskötete Jan Zrzavý illusztrációival, Jaroslav Hašek *Švejk, a derék katona* (1926) című regénye Josef Lada ismert rajzaival, Karel Čapek *Zahradníkův Rokja* (1929) Josef Čapek illusztrációival stb. De megtalálhatjuk Puskin, Gogol, Majakovszkij, Shakespeare, Heine, Rimbaud vagy Éluard egy-egy művének igényes és művészi cseh kiadását is. A magyar költők és írók prágai, bratislavai, brnói kiadásából bemutatásra került Katona József, Bródy Sándor, Petőfi Sándor, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Ady Endre, Kaffka Margit, Karinthy Frigyes, Radnóti Miklós, Szabó Magda és Somogyi Tóth Sándor néhány műve.

Ebből a szerény felsorolásból is kitűnik, e tíz évszázad — szinte szám szerint felmérhetetlen és gazdag anyagából — nem lehetett egyszerű kiemelni a legjellemzőbb és legmértőbb példákat. Azonban a kiállítás végeredményében rendezőinek — Pravoslav Kneidlnek, Milan Kodejšnek és W. Somogyi Ágnesnek — igényes és körültekintő munkáját dicsérik.

A bemutatásra került könyvanyagot szerencsésen egészítették ki a könyvkiadáshoz és könyvnyomtatáshoz szorosan hozzá tartozó exlibrisek, valamint fametszetek nyomódúcai. A kiállítás hangulatához sokat hozzáad az a néhány fametszet, rézkarc, rajz és fotó,

amely Prága Ó- és Újvárosát, a Mala Stranat vagy a legnagyobb és legértékesebb könyvtárak egy-egy részletét mutatja be.

B. JUHÁSZ ERZSÉBET

Közléstudomány.* Egy kiadásra vagy legalábbis nyilvános tudományos megvitatásra és értékelésre rég váró könyvről szeretnénk a következőkben beszámolni. Időszerűvé teszi ezt az a nagyarányú közérdeklődés, amely annak a felismerésén alapul, hogy milyen nagy jelentőségű, mindent átható szerepet játszik a közlés gyakorlata az élet, a lét minden területén. Ebből sarjad ki aztán az a közigeny is, hogy feladatunkká váljék egy új tudomány önálló probléma- és feladatrendszerének a kiépítése, amely mindent abból a vizsgáló szempontból szemléli és értékeli, hogy az mit és miképpen fejez ki, mint közlésjelenség; és hogyan, mily feltételek és normatívák érvényesülése mellett lesz ebből kommunikáció, azaz közlésaktus. Vizsgálódásának tárgya tehát maga a közlésaktus: annak lefolyása, közlésathatása (sikere vagy sikertelensége) és az ebből következő közhatás, vagyis ahogyan a közlés következményei a lét különböző viszonylataiban érvényesülnek, hatnak. Ehhez természetesen ki kell mutatni, hogy a közlés(gyakorlat) a lét minden más jelenségétől világosan megkülönböztethető jelenség, sajátos létfeltételekkel (realkondíciókkal) és szabályozókkal (normatívákkal), amelyek objektíve érvényesülő hatóerővel bírnak, és amelyek kellő alkalmazása nélkül a közlésaktus meg nem valósulhat. Így a humán közlésgyakorlat területén a közléspartnerek a közléssiker esetén — tudva-e vagy öntudatlanul — tulajdonképpen csak felhasználják, alkalmazzák ezeket. De vizsgálni kell ezek szerepét egymáshoz való viszonyulásukban is, ahogy pl. egy adott közlésanyag a közlésalakhoz, a közlésalkalomhoz, a közléspozícióhoz stb. való komplex viszonylatában valósul meg.

Dr. Buda Béla: *Kommunikációelméleti szöveggyűjtemény I. c.* munkájában megállapítja, hogy „... a kommunikációról teljes vagy formális elmélet nem áll rendelkezésünkre” (167. l.). Ennek okát én abban látom, hogy mindeddig más tudományok, mint pl. a szociológia, a pszichológia, a nyelv- és irodalomtudomány, a filozófia, a matematika stb. igényei, mégpedig mindegyiknek saját igényei szerint közelítették a kommunikáció gyakorlata felé. Jól felismerte ezt az alaphibát Dr. Buda is, amikor idézett műve 128. oldalán ezt írja: „A kommunikáció fogalmának a tudatba való bevezetések az akkor meglévő tudományágak kereteibe erőltették bele” — noha nyilvánvaló, hogy a kommunikációnak éppen úgy megvannak a sajátos lényeg- és funkcionális elemei és normatívái, mint minden egyéb más jelenségkomplexumnak, amely sajátos tudományos vizsgáló és értékelő szempont és módszer alkalmazását kívánja meg.

Érdekes és tán figyelemre méltó is, hogy én erre a felismerésre — amikor ezzel a témakörrel foglalkozni kezdtem — már négy évtizeddel azelőtt rájöttem. 1944-ben az akkori Magyar Sajtótudományi Társaság kiadásában, az Egyetemi Nyomdában már szedés alá

* A közlemény egy ma már szinte tudománytörténeti szempontból is figyelemreméltó műről, REZESSY Zoltán *A közléstudomány* (A kommunikáció problémarendszere) című munkájáról nyújt tájékoztatást. A könyv, amely a Magyar Sajtótudományi Társaság kiadásában kellett volna megjelenni, 1944-ben már jórészt ki volt szedve az Egyetemi Nyomdában, megjelenésére azonban a háborús események miatt nem kerülhetett sor. A hazai szakirodalomban, mindenképpen úttörő munka azóta is kéziratban maradt, noha a különböző publicisztikai kutatások a második világháború után világszerte előtérbe kerültek. A szerző e kutatások eredményeit figyelembe vette ugyan, de lényegében megőrizte eredeti művének önálló koncepcióját. A *Magyar Könyvszemle* nem foglalkozik kommunikáció-elmélettel, e műről csupán mint a hazai publicisztika-kutatás egy érdekes dokumentumáról kíván hírt adni. (Szerk.)

került az akkor elkészült mintegy 400 gépelt oldalnyi kéziratkötetem a következő címen: *A közléstudomány (Bevezetés a publicistikába)*. Bizonyító kefélenyomatai ma is megvannak. Már ebben kifejtettem azt, amit a most elkészült mintegy 600 gépelt oldalt kitevő, átdolgozott és kibővített munkámban csak megerősíthettem hogy ti. itt egy valóságos „kopernikuszi fordulat”-ot kell végrehajtani. Nem az egyéb tudományok felől elindulva kell a közlésgyakorlat tudományos vizsgálata felé haladni, és azt vizsgálni, hogy ezek tárgyi és problémakomplexumai mily szerepet játszanak a közlés gyakorlatában, hanem — fordítva — azt kell vizsgálni, hogy magának a közlésnek mily szerepe van, vagy lehet a lét különböző területein, s hogy viszonylik így ez a különböző tudományok problematikájához.

Ehhez pedig mindenekelőtt magának a közlésaktusnak a tudományos igényű elemzésére, vizsgálatára van szükség, annak alkatelemi és funkcionális összetevőinek a számbavételére s tudatos alkalmazhatóságuk elérésére a közléssiker biztosításának a megvalósítására. Így tudjuk csak biztosítani azokat a feltételeket, amelyek alapján a közléstudomány önálló probléma- és feladatrendszerét kiépíthetjük és elhelyezhetjük azt a tudományok rendszerében.

Nem lehet vitás, hogy ezeket az objektíve érvényesülő közléselemeket, összetevőket, mint pl. a közlés anyaga (tartalma), formái, alkalmi, a közléspozíciók (proxemika) stb. már a klasszikus és modern közléseleméletek is felismerték és tárgyalták is a maguk részleges közlésszerében. A fő hiba és hiányosság abban mutatkozott, hogy nem vetették ezeket összességükben és egyedi szerepükben komplex vizsgálat alá; hiányzott tehát a vizsgálat irányának az az integráló vezérlőszempontja, amely lehető alapot vehetett volna az önálló közléskutatási tudományos program kiépítéséhez. Meg kell itt még jegyeznünk, hogy ezeknek a közléselemeknek, realkondícióknak a szerepe éppen úgy érvényesül az egyszerű közlésaktusoknál, mint a komplex tömegkommunikációban.

Mind ezekből következően feladatunk a következőkben arra összpontosul, hogy ennek a célnak — e bevezető kérdések tisztázása után — megfeleljünk.

Mindenekelőtt a közléstudomány anyagában számba kell vennünk azokat a közlésforrásokat, közlésfaktorokat (Münster), amelyek a humán közlésgyakorlat minden területén a közlésanyag (tartalom) szállítóiként szerepelnek. Ezek az állam, a polis élete, a politikai életszféra, amelyben egy-egy közlésterület minden részese egyaránt érdekelt, tehát érdeklődő is. Hasonló a gazdasági élettér közlésanyaga is. Ezután következik mint közlésanyagforrás a vallási-egyházi, a civilizációs-kulturális-művészeti, a szociális-társadalmi és a magánérdekeltségi életszféra.

A következő közlésalaktanban azt kell vizsgálnunk, hogy a fenti közlésfaktorokból, forrásokból eredő különböző tárgyú közlésanyag milyen közlésformá(k)ban és fórumokban, azok milyen komplex alkalmazásformáiban juthat úgy kifejezésre, hogy a közléssiker maximális fokát elérje. Itt tehát rendszerezően egybe kell gyűjteni az összes lehető közlésformát és -fórumot, azaz a tömegkommunikáció (sajtó, rádió, tv) szerveit, s felmérni ezek közlés-hatás-kapacitását és -potenciálját a különböző közlésfaktorokhoz való viszonylatukban. De meg kell itt vizsgálnunk mint nem közvetlen közléscélú közlésformákat az élet legkülönbözőbb jelenségeit is, amelyek alkalmasak arra, hogy a közlés közvetítői is legyenek, mint pl. a különböző életformák, és szükséges, hogy ezeket ily kommunikatív jellegük szerint is szemlélni és értékelni tudjuk.

A további jelentős szerepet a közlésaktus kialakulásánál a következők jelentik: a közlésjelenség, a kifejezés mint a közlésaktus a kommunikáció kialakulásának eredeti formai forrása. Ezzel a képességgel minden létező — már léténél fogva — rendelkezik oly módon, hogy valamiképpen jelzést ad létezéséről, annak mivoltáról és milyenségéről. Ez a közlés, a kommunikáció funkciójának prekommunikatív státusa, állapota, amelyből közlésaktus, tehát kommunikáció csak úgy lesz, ha ennek a kifejezőaktusnak a közlés-

anyaga tőle, mint közlésadó féltől a közlésvevő (recipiens) félhez a közlésfunkció útján eljut. Eszerint nem minden kommunikál, hanem minden kifejez valamit, amiből kommunikáció, azaz közlésaktus lehet.

A további jelentős szerepet a közlésaktus kialakulásánál a közlésalkalom jelenti, amely nem más, mint a közlésnek megfelelő hely és idő kommunikatív egysége. Aztán a közléspartnerség, amely nélkül a közlésaktus ki nem alakulhat, de ezt a fogalmat nem lehet sem mennyiségileg, sem minőségileg korlátozni. A közlésfunkció az a külsőleg megnyilvánuló esemény, cselekvény, amelynek a keretében a közlésaktus lefolyik, megvalósul. A közlésszférák azok a közléstutak, amelyeken át a közlésfunkció megtörténik. Ezek első sorban az ismert öt érzékszerv: a látás, hallás, szaglás, tapintás és ízeles, de jelentős szerepet játszik itt az érzelmi közlésszféra is. A közlésszinkron azt jelenti, hogy ezeknek a közlésszféráknak a közléspartnerek részéről összhangban kell állnia. Egy süket ember nem kommunikálhat a hallószervén keresztül egy beszélővel. Nemkevesbé jelentős módon befolyásolja a kommunikáció folyamatát a közléspozíció is, amely azt jelenti, hogy a közléspartnerek — nem csak személyi viszonylatban — milyen helyzetben vannak a közlésaktus alkalmával. (Ennek egy részletproblémaköre, a távolság szerepe a közlésaktusban, került megvitatásra Proxemika címen nálunk is legutóbb az idevágó irodalomban.) Jelentős szerepük van a humán kommunikáció területén a közlés fogalmazási és stílárius feltételeinek is, amelyek itt a közléssiker feltételeiként értékelendők.

A közléstudomány feladata ebből akként adódik, hogy vizsgálja ezeknek az objektíve érvényesülő közlésfeltételeknek a differenciált és komplex szerepét az egész közlésgyakorlat területén, s vizsgálata eredményeként megadja azokat az irányelveket, amelyeknek alkalmazásával a közléssiker biztosítható. Így pl., ha egy közlésaktus fiaszóval végződik, tehát a közlésanyag nem vagy nem közléscélszerűen jut el a recipiens félhez, akkor vizsgálni kell, hogy melyik közléskondíció(k) hiánya vagy nem megfelelő alkalmazása okozta ezt, és ennek kijavításával elérhetjük célunkat, sőt azt már eleve biztosíthatjuk úgy, hogy még a közlésaktus beindítása előtt gondoskodunk ezeknek a feltételeknek az érvényesítéséről. (pl., hogy egy nyilatkozat, beszéd, plakát, publikáció hol, mikor, hogyan stb. kerüljön közlésre).

Mindebből világosan következik az is, hogy a közléstudomány értékkelrendszere is jellegzetesen különbözik a más tudományok, pl. az esztétika, irodalomtudomány stb. értékrendszerétől. Számára minden létezőnek értékmérője annak kommunikatív kapacitása és potenciálja, azaz hogy mennyire jelentős annak kifejező- és így közlőképesége; mennyi és milyen közlésanyagot tud befogadni és kifejezni és így közölni. És ez érvényes a közlésgyakorlat minden viszonylatában.

Mindezek után vállalkozhattunk arra, hogy kidolgozzuk a közléstudomány probléma- és feladatrendszerének a vázlatát, amelyik utat mutathat ennek további kidolgozásához és műveléséhez.

Mint minden tudományos kutatómunka, a közléstudomány is három aspektus és hozzáállás szerint viszonyulhat a közlésgyakorlat általános elemzéséhez:

Elsőként a rendszeres közléstudományként (*scientia publicistica systematica*), amely vizsgálja a kommunikáció, a közlés lényegét, mikéntjét; elvi-elméleti szempontból kutatja fel, értékeli, felosztja-csoportosítja és rendszerezi azok különböző megnyilatkozási formáit, objektíve érvényesülő létfeltételeit (*realconditiones communicationis*), normatívait, azok viszonzyszerűségének a törvényeit, ahogy azok általánosan érvényesülnek minden közlésaktusban az egész közlésgyakorlat területén; így formálódik ki az alapkérdés feltevése: mi is tulajdonképpen a közlés, a kommunikáció, mik azok a jellemvonásai, amik minden mástól megkülönböztetik és így lehetővé válhat annak önálló tudományos igényű vizsgálata és tárgyalása? Mi a lényege, feladata, szerepe és jelentősége mégpedig a lét minden területén, s ott milyen szabályzó-k-normatívák szerint érvényesül stb. Tehát

a közléstudomány ez első, bevezető részének a feladata: felkutatni, összegyűjteni és rendszerezni a közléstudomány problémáit, saját szempontú igénye — a közlés tényének, vizsgálatának és értékelésének az igényével — kialakítani azok problémaköreit és áttekintést nyújtani azok fölött. Ebből kifolyólag aztán megállapítja a közléstudomány feladatát, módszerét, a többi tudományhoz való viszonyát, a helyét azok sorában és igazolja, azaz bizonyítja annak önálló műveléséhez való jogosultságát. (Lényegileg ez a tárgya és feladata a címben említett alapvető művemnek, *A közléstudomány. A kommunikáció problémarendszere* c. munkámnak.)

A történeti közléstudomány (historia publicistica) feladata lesz viszont, hogy a közléstudomány problémaköreit a történelmi vizsgálószempont szerint szemlélje, értékelje és munkálja. Tárgyalja tehát mindenekelőtt a közlés elméleti kutatómunkájának a fejlődéstörténetét, ahogy az megindult az újság, a sajtó hatásmechanizmusának a vizsgálatától a különböző tömegkommunikációs fórumok (sajtó, rádió, tv) vizsgálatáig. Differenciált feladatává válik aztán a közléstudomány történelmi ágának, hogy az egyes közlésformák és fórumok — utóbbiak mai nevükön a sajtó, rádió, a tv mint a tömegkommunikáció, azaz a publikáció eszközei — történelmi fejlődését kutassa és dolgozza fel, de csakis a közléstudomány igényének megfelelően, azaz a közlés és az ettől függő közhatás szempontjából vizsgálva és értékelve azt. Jelenleg e téren az a helyzet nálunk, hogy bár a sajtótörténet terén jelentős monografikusan behatárolt kiadványokkal rendelkezünk, nincs teljes magyar nyelvű hazai, még kevésbé egyetemes sajtótörténeti, sőt újságtörténeti kiadványunk sem. A többitől nem is szólva. Itt röviden csak arra mutathatunk rá, hogy a közléstudomány a maga feladatát e téren csak úgy oldhatja meg, ha az egyes közlésformák és fórumok megnyilvánulásait történeti fejlődésüknek időbeli egymásutánjában — közléskapacitásuk és potenciáljuk szerint mérlegelve — úgy vizsgálja és tárgyalja, hogy tekintettel van azok egyidejű, viszonylagos közlésmechanizmusára, vagyis komplex közlés- és közhatásukra is.

A közléstudomány gyakorlati ágának, a közlésgyakorlat (publicistica practica) tudományának az a tárgya és feladata, hogy felderítse, mi módon alkalmazhatók egyes „ad hoc” alkalmakkor azok a közlésnormatívák, szabályozók, amelyek a közlés és közhatás sikerét biztosítják: tehát pl. amikor el kell dönteni, hogy egy-egy adott közlésanyag mily közlésformában, fórumon, esetleg azok milyen kombinatív alkalmazásával érheti el a közlés és közhatás maximumát. Ugyanígy ilyen állandóan megújuló feladat minden újság és folyóirat-szerkesztőségben, hogy egy adott közlésanyag mily — hír- vagy cikkanyag — minőségében, a lap melyik oldalán, mikor, milyen nyomdai feldolgozásban stb. kerüljön közlésre, vagy hogy egyáltalán az újságban, a folyóiratban; vagy éppen a könyvforma felel meg leginkább a megjelentetésének stb.

Nem szorul magyarázatra annak bizonyítása, hogy a közléssiker elérésének mennyire feltétele a közlésvevő fél közlésvételi képességének a biztosítása. Ennek objektive érvényesülő létfeltételeit, realkondícióit, normatíváit, mint pl. a közlésalkalom, közléspozíció, a közlésszinkron stb. már említettük. Ezek az egész, tehát mind a humán, mind az extrahumán közlésterületen egyaránt érvényesülnek. Mégis indokolt, hogy a humán közlésterület közlésvételi feltételeinek felkutatásával és köztudatos alkalmaztatásával a közléstudomány külön ága, a közléslélektan foglalkozzék, útmutatást nyújtva egy-egy emberi közlésaktus „ad hoc” sikerének biztosítására.

Világos az is, hogy a közléstudomány kutatási területe nem szorítkozhat csak a humán közlésterületre. Ezért kell szólnunk extrahumán közlésterületről is, amely magába foglalja az ásványi, növényi, állati, a mikro- és makrokozmikus világ közlésgyakorlatát is. Ezek közös — szintén objektive érvényesülő — szabályozóinak a felkutatása és alkalmaztatási lehetősége szintén jelentős közléstudományi kutató perspektívát nyit meg ez új tudomány művelője előtt.

Nem nélkülözhető feladatként jelentkezik e téren az is, hogy kiépítsük a közléstudomány terminológiáját, szakszójegyzékét, amelyben az egyes fogalmaknak egyértelmű és tárgyigényes magyarázatát adjuk, és összeállítsuk az ugyancsak tárgyigényes kategorizálás keretében ennek bibliográfiáját is. Mindkettőre megtörtént az első kísérlet alapművem függelékeként.

REZESSY ZOLTÁN

Publishing History.* Új kiadástörténeti folyóirat látott napvilágot Angliában: a *Publishing History*, amely a könyv-, a napilap-, a folyóiratkiadás társadalmi, gazdasági, szervezési történetével, valamint irodalomtörténetével foglalkozik. A szerkesztők az első szám előszavában körvonalazzák az új folyóirat profilját és meghatározzák célját: a *Publishing History* a kiadás problémáját a lehető legtágabb kontextusban és a legszélesebb történeti diapazonban tárgyalja, vagyis a szerző és a kiadó munkakapcsolatának kialakulásától kezdve egészen addig, amikor is a nyomtatott szöveg eljut az olvasóközönséghez. Az új folyóirat a következő problémaköröket fogja érinteni: a szerző és a kiadó kölcsönviszonya, a kiadó hatása az irodalmi folyamatokra, a kiadás mint az adott kor társadalmi és kulturális hatásainak a tükröképe, a kiadás és a politika, a kiadás és a vallás, a könyvkereskedelem gazdasági és üzleti története. Ez utóbbi, vagyis a kereskedelem megszervezésének és funkcionálásának kérdései alkotják a folyóirat egyik fő vizsgálati aspektusát. A folyóirat tématervei között olyanok is szerepelnek, mint a kiadás és a tömegkommunikációs eszközök: a tv, a rádió, a mozi, valamint a színház kapcsolata. Azonban profilján kívül esik bibliográfiai, szövegkritikai anyagok közzététele és a kiadástörténet technika vonatkozásainak tárgyalása.

A szerkesztők utalnak a *Publishing History*ban megjelenő szövegek műfajbéli jellegére is: főként a kereskedelmi világ élő tagjainak cikkeit, közleményeit, tanulmányait, könyvismertetőket, a kereskedelem történetére vonatkozó fontosabb dokumentumokat közlik. A folyóirat a fő hangsúlyt az angol nyelvű világ kereskedelmének történetére helyezi, de természetesen a kiadástörténet és a könyvkereskedés történetének kérdéseit egész Európa vonatkozásában is érinteni fogja.

A *Publishing History* első számának valamennyi cikke a XVIII. századi Anglia könyvkereskedésének kérdéseivel foglalkozik a következő címszók alatt: Terry Belanger: *A londoni könyvkereskedés címjegyzéke, 1766.* (A Directory of the London book trade, 1766), Elizabeth Swaim: *Az árverezés mint a könyvelosztás egyik eszköze a XVIII. századi Yorkshire-ben* (The Auction as a means of book distribution in eighteenth-century Yorkshire), John Feather: *John Walter és a logografikus nyomtatás* (John Walter and the Logographic Press).

A folyóirat évi két számban jelenik meg. Főszerkesztője: Michael L. Turner.

A *Publishing History* megjelenésével egy igen értékes irodalmi tradíció nyer folytatást, az a tradíció, amelynek egyik legkimagaslóbb egyénisége Levin Ludwig Schücking volt.

RÓKA JOLÁN

Publishing History. The Social, Economic and Literary History of Book, Newspaper and Magazine Publishing. Chadwyck-Healey (Somerset House Cambridge) Teaneck. 1977. I.

Az angolszász XVIII. századi bibliográfia a vállalkozás folyóiratainak tükrében. 1976 júniusában határozta el Londonban a Research Grants Division of the National Endowment for the Humanities (NEH), amely a humán tudományok nemzeti alapítványának kutatást támogató szerve, a British Library és az ASECS, azaz a XVIII. századi tanulmányok amerikai társasága közreműködésével, hogy létre kell hozni a XVIII. századi nyomtatványok rövid címes (short title) katalógusát, és 1800-ig kell kiterjeszteni az angolul beszélő világ retrospektív nemzeti bibliográfiáját. A vállalkozás angol rövidítése: ESTC. Létrejöttét biztosítja egyfelől az, hogy a számítógép a bibliográfiai és a könyvtári feldolgozásban egyre nagyobb teret hódít, másfelől pedig a British Library érdekeltsége és az angol short title katalógusok hagyománya. Ez utóbbinak tulajdonítható, hogy a szervező bizottság 1976. novemberi ülésén a londoni British Library bejelentette, hogy kb. 300 000 egységet tartalmazó XVIII. századi állományát számítógéppel olvasható formára hozva rekatalogizálni fogja. Az előzetes tervezéseket követően 1977 végétől indult meg a munka, az ESTC(BL), amely előreláthatólag 1980-ban fejeződik be.

Jelenleg a 16 fős csoport munkája nagy léptekben halad előre. Erről számol be az ESTC(BL)-csoport *Factotum* című periódikuma. E folyóirat a munkálatokkal kapcsolatos kérdésekről tájékoztatja az érdeklődő szakmabelieket. 1978. márciusi, első számából pl. megtudhatjuk, hogy megjelent az ESTC katalógizálási szabályzata; több brit könyvtár elfogadta és használni fogja ezeket a szabályokat; 51 könyvtár készséggel megosztja adatait a katalóguson munkálkodókkal; az input-kódolás rendszerében szükséges változtatásokat egy minta file beillentyűzésével próbálják meghatározni. A tájékoztatás mellett a csoport segítséget kér egy-egy csonka nyomtatvány kiegészítése ügyében, illetve hírt ad a feltárt munka során előbukkant szenzációkról.

Az ESTC(BL) az amerikai XVIII. századi rövid címes katalógus munkálatainak is az első lépcsője. Második munkafázisnak tekintik a brit katalógizálási eljárások „üzemi” próbáját és kiegészítését a New York-i Public Libraryben. A harmadik fokozat az ún. AIPP-terv, melynek során géppel olvasható formátummá teszik Evans¹ 1801 előtti észak-amerikai, illetve Tremaine² kanadai nyomtatványokra vonatkozó tételeit. Ezek megvalósulása után kerül sor a negyedik fokozatra, amikor is a brit és amerikai archív mágnesszalagokat összehozzák, valamint további könyvtárak adatait is bedolgozzák. Az így összegyűjtött tételekből nyert katalógust microfiche formában fogják közreadni kb. 1985-ben.

A tervek szépen haladnak a megvalósulás útján. Március közepén indultak meg a munkálatok a Public Libraryben, és ezzel az ESTC megkezdte létét Amerikában is. Abban is követik az angolokat, hogy 1978 áprilisában megjelent a Public Library munkacsoportjának gondozásában az *ESTC Facsimile* című periódikum. A kis négylapos nyomtatvány összefoglalja az ESTC munkálatok történetét, terveit; tájékoztat a munkálatok jelenlegi állásáról; megadja a munkában részt vevők neveit és fontosabb adatait stb.

A *Factotum* és az *ESTC Facsimile* egy nagyszabású, mintaszerűen átgondolt és kidolgozott vállalkozásról tájékoztatja a világot, amelyre érdemes figyelni. Például szolgálhatna hazai retrospektív bibliográfiai munkálatainkhoz is, amelynek módszerét természetesen a hazai arányokhoz, igényekhez és lehetőségekhez kell majd igazítani.

VÁSÁRHELYI JUDIT

¹ EVANS, Charles: *American Bibliography ... A chronological dictionary of all books, ... printed in the United States of America ... down to and including the year 1820 ...* New York 1941—1962.

² TREMAINE, Marie: *A bibliography of Canadian imprints 1751—1800.* Toronto 1952.